

Verlag Atelier XXL

**Ontwerpatelier
IJsselbiënnale**

**met bewoners en
experts**

28 september 2017

IJssel
biënnale
2017

Tauw

AtelierOverijssel
enkele voor ruimtelijke ontwerpen

Colofon

Dit is een uitgave van AtelierOverijssel en Tauw

Zwolle, 28 september 2017

Reacties of vragen naar aanleiding van dit verslag?

Secretariaat AtelierOverijssel
t.a.v. Reinhilde Schuderer
Aan de Stadsmuur 79-83
Postbus 531 | 8000 AM ZWOLLE
Tel. 038-4254553
info@atelieroverijssel.nl

Verslag van het atelier XXL over de IJssel tussen Doesburg en Deventer.
Het ontwerpatelier vond plaats op 13 juli 2017, bij de IJsselstroom in Zutphen.

Aanleiding

Dit jaar wordt voor het eerst de IJsselbiënnale georganiseerd; een kunstmanifestatie met de bedoeling dat deze tweejaarlijks langs de IJssel gaat worden gehouden. In de eerste editie van de IJsselbiënnale tonen kunstenaars hun visie van de invloed van de klimaatverandering op ons rivierenlandschap: van poëtische droombeelden en utopische toekomstvisies tot nietsontziende doemscenario's. Op 20 september 2017 wordt de biënnale afgesloten met een congres.

In het kader van deze kunstmanifestatie hebben Tauw en AtelierOverijssel bewonersgesprekken en een atelier XXL georganiseerd, in opdracht van de Stichting IJsselbiënnale (provincie Overijssel heeft de formele opdracht verleent).

Inhoud van dit verslag

1. Inleiding
2. Terugblik interviews experts
3. Terugblik bewonersgesprekken
4. Ontwerpatelier IJsselbiënnale
5. Afsluiting ontwerpatelier

Bijlage:

1. Lijst van aanwezigen (van alle fasen)
2. Ontwerpatelier, uitkomsten deelgebieden

1. Inleiding

AtelierOverijssel heeft voor de IJsselbiënnale een ontwerpatelier van een dag georganiseerd, waarbij de focus lag op het stroomgebied tussen Doesburg en Deventer.

In de aanloop naar het ontwerpatelier zijn interviews gehouden met experts, onder leiding van Het Oversticht, rondom de rivier en zijn drie bewonersgesprekken georganiseerd, onder leiding van Tauw, om lokale kennis en verhalen op te halen.

De interviews en de bewonersgesprekken vormen de input voor het ontwerpatelier, waarbij zowel bewoners als experts zijn uitgenodigd om mee te denken over de toekomst van de IJssel. Belangrijk thema van de dag zijn de te verwachte klimaatverandering en de impact die dit heeft op de rivier en haar omgeving. In het atelier is gekeken naar de belangrijkste waarden van het gebied, de mogelijke veranderingen in het landschap door de klimaatveranderingen en de kansen die hierbij ontstaan.

Foto interviewsessie met experts

2. Terugblik interviews experts

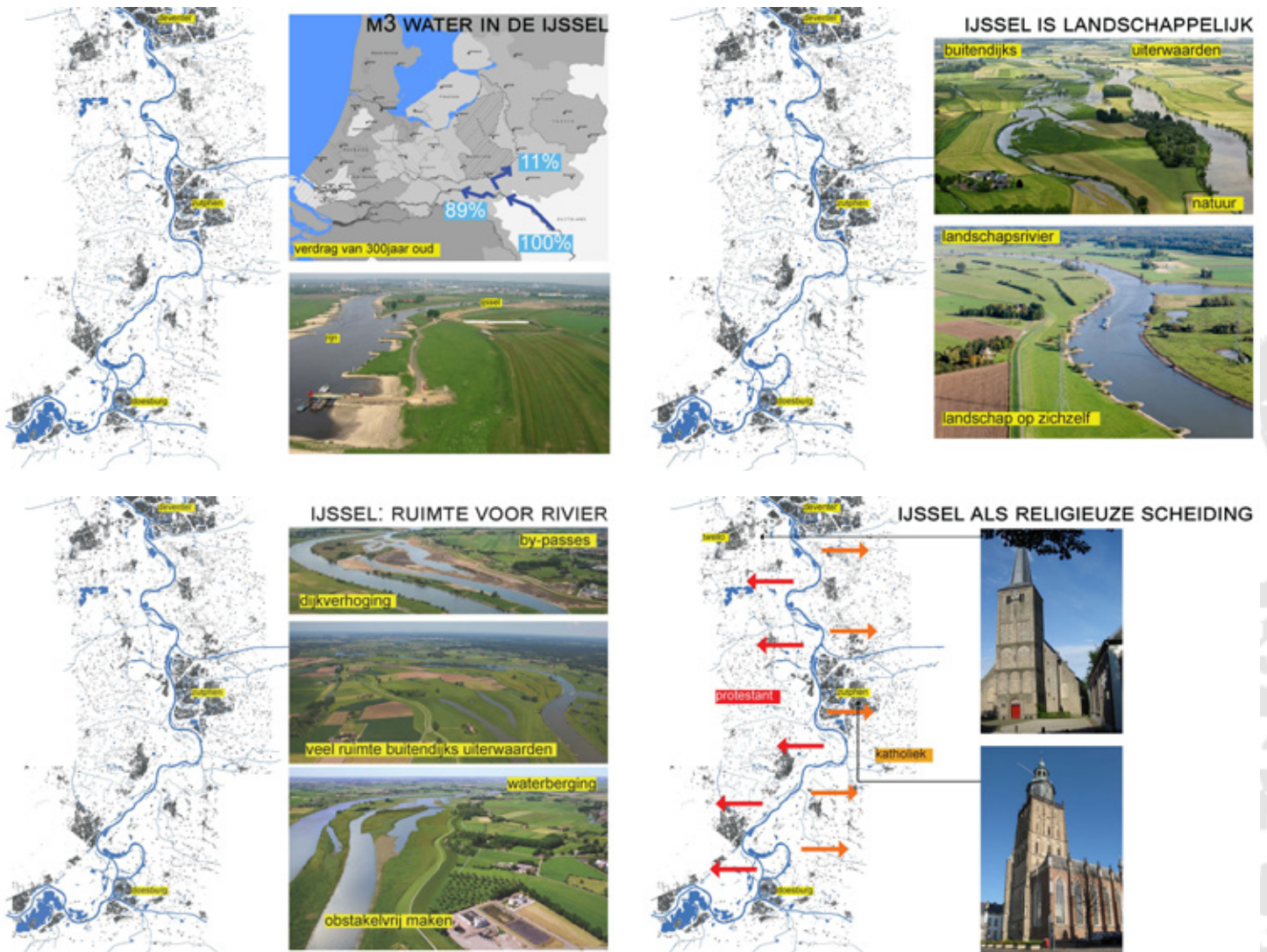
Er is een serie interviews georganiseerd met mensen uit het werkveld, die sterk betrokken zijn bij het 'werken aan de IJssel'. Dit waren mensen van de provincie Overijssel en Gelderland, van Rijkswaterstaat, van het Delta Ontwerpplatform, van de waterschappen, van Staatsbosbeheer en van ontwerp bureau Bosch Slabbers.

Uitkomsten interviews

Over de hoeveelheid water dat door de IJssel stroomt zijn afspraken gemaakt, hiervoor geldt een verdrag van 300 jaar oud. Hierin staat dat van het water dat in Nederland binnenkomt uit de Rijn (Duitsland) 89% naar de Waal gaat en slechts 11% door de IJssel wordt afgevoerd.

De IJssel is een 'landschapsrivier' dat wil zeggen dat de IJssel veel ruimte heeft om te stromen, te slingeren en te meanderen. De IJssel wordt gewaardeerd als landschap op zichzelf.

Er is veel ruimte buitendijks. Grote delen van deze uiterwaarden zijn aangewezen voor natuurontwikkeling, maar er wordt ook geboerd. In de afgelopen jaren zijn er in het kader van het programma Ruimte voor de Rivier ruimtelijke ingrepen gedaan in het landschap. Zo zijn er nieuwe bypasses gecreëerd, zijn dijken verhoogt, is de ruimte obstakelvrij gemaakt en zijn er plekken aangewezen voor waterberging.

Tijdens de gesprekken werd ook opgemerkt dat de IJssel naast een verbinding ook een grens is. Bijvoorbeeld op het gebied van religie: aan de oostzijde is men overwegend katholiek, aan de westzijde (Veluwe) veelal protestant.

De IJssel was de verbinding tussen de Hanzesteden, maar rondom de IJssel liggen regio's die zich sterk van elkaar onderscheiden, zoals de Achterhoek, de Veluwe, Salland en de Kop van Overijssel.

Rondom de IJssel liggen erg veel doodlopende wegen, deze gaan de uiterwaarden in maar vormen vaak doodlopende uiteinden.

Daarnaast kwam uit de gesprekken de dubbelzinnige relatie met de IJssel. Aan de ene kant brengt de rivier gevaar: door overstromingen. Maar deze zelfde overstromingen zorgen ook voor vruchtbaar slib, die goed is voor de landbouw. Op het gebied van recreatie is de relatie ook dubbelzinnig, veel mensen willen graag langs of op de IJssel recreëren maar ook elk jaar verdrinken er een aantal mensen als ze in de rivier zwemmen.

De steden rondom de IJssel liggen allemaal bij een 'blauwe knoop' daar waar een andere rivier of kanaal de IJssel in stroomt.

De IJssel kent ook grote verschillen tussen rustgebieden en dynamiek. De dynamische gebieden zitten rondom de steden. Terwijl de rest van de rivier wordt gekenmerkt door rust.

Tenslotte is een belangrijke uitkomst van de interviews dat de er geen samenhang tussen de projecten aan de rivier bestaat. De Ruimte voor de Rivier projecten vindt men nog het meest geslaagd (ten opzichte van andere projecten die voor waterveiligheid of waterkwaliteit zijn gerealiseerd). Projecten zijn soms ook te rigoureuus voor het aanwezige landschap geweest.

3. Terugblik bewonersgesprekken

In het kader van de IJsselbiënnale heeft Tauw drie bewonersgesprekken georganiseerd voor drie verschillende gebieden langs de IJssel, te weten;

- Doesburg – Dieren 26 juni onder leiding van Eveline de Kock
- Zutphen, Brummen, Bronckhorst 27 juni onder leiding van Ellen Wilms
- Deventer – Voorst 28 juni onder leiding van Johnny Boers

Deze gesprekken vonden ieder op een ochtend in juni 2017 plaats. 's Middags zijn in deze gebieden korte interviews afgenomen buiten op de kades of bij de veren.

De ochtenden kenden ieder dezelfde opbouw en bestond telkens uit vier delen.

1. Kennismaking en gesprek over de waarden die een ieder toekent aan het IJssellandschap.
2. 50 jaar achteruit kijken naar ontwikkelingen die hebben plaats gevonden
3. 50 jaar vooruit kijken; wensen en dromen voor IJssellandschap
4. Eindgesprek terugkomend op de waarden en de opgaven

Alle drie de ochtenden waren er zeer betrokken bewoners en ontstonden er levendige gedachte uitwisselingen en discussies over het IJssellandschap. Voor veel bewoners was het bewust stilstaan bij de waarden van hun landschap een nieuwe ervaring. Het achteruit en vooruit kijken hielp goed om dieper in te gaan op de thema's economie-ecologie, recreatie en toerisme, architectuur, kunst en inrichting, klimaat en water.

Kernwaarden van het landschap

Vanuit de gesprekken met bewoners zien wij drie overkoepelende kernwaarden terug van het IJssellandschap:

1. De binding met de rivier
2. Rust en ruimte
3. De diversiteit van het landschap

Deze kernwaarden lenen zich ieder voor een andere benadering bij het opstellen van richtinggevende ontwerpprincipes voor de toekomstige ontwikkeling van het IJssellandschap, mede op basis van klimaatverandering.

Waterfront van Doesburg

Binding met de rivier

De duidelijk bindende werking van de rivier uit zich zowel in fysieke verbanden als in het gevoel en de mentale binding met de rivier als levensader, landschapsvormer en inspiratie. Uitingen van de fysieke verbanden zijn de reeks van Hanzesteden met ieder een specifieke eigen identiteit en ontwikkeling, de transportas voor de scheepvaart maar ook voor recreatievaart. Mentaal is de IJssel bij alle omwonenden in het geheugen aanwezig, als landschapsvormende structuur, bron van rust en ruimte, beleving van de seizoenen, inspiratie voor kunstzinnige en culturele uitingen of plek om terugkerend te vertoeven en “een geluksgevoel” te ervaren.

Rust en ruimte

Het IJssellandschap uit zich in een landschap met grote openheid, vergezichten en fraaie uitzichten en typeert zich door de afwezigheid van storende bebouwing of elementen. Men ervaart hier rust en ruimte als een samenhangende eenheid. De Hanzesteden vormen hiervan de tegenhanger met een hoge dynamiek.

Diversiteit van het landschap

Het IJssellandschap kenmerkt zich door het blauwe en groene karakter. Dit wordt naast de sterk slingerende rivier met oude en nieuwe plassen en geulen gevormd door een afwisseling van natuur en landbouw, begrensd door de dijken. Men hecht aan de afwisseling van open ruimten en beplantingselementen, die per deelgebied uit een verschillende mix bestaat en tot verschillende patronen en beleving leidt. De natuur wordt vooral ervaren door de aanwezigheid van vogels. De biodiversiteit die vroeger aanwezig was in gemengde agrarische bedrijven zou men graag terug zien.

Ontwerpprincipes voor de toekomst

Elk van de drie kernwaarden vraagt een andere ontwerpbenadering voor de ontwikkeling in de toekomst.

INSPELEN op de BINDING MET DE RIVIER in AL HAAR FACETTEN

Het thema binding met de rivier kan zich mee ontwikkelen in de tijd. De aan het water gelegen Hanzesteden transformeren zich door de tijd met nieuwe functies en relaties met het water. Oude bedrijfsterreinen worden woongebieden, parkeerterreinen worden omgevormd naar boulevards, havens krijgen een recreatieve functie. Gemalen manifesteren zich als iconen in het landschap. Nieuwe nevengeulen worden ingericht met strandjes en roeiwater. De relatie met het water en de geschiedenis van de IJssel kan telkens opnieuw worden aangegaan.

Het Bronkhorsterveer tussen Bronkhorst en Brummen

RUST en RUIMTE op grote schaal BEHOUDEN

De kwaliteiten rust en ruimte zijn op deze overkoepelende schaal van het gehele IJssellandschap uniek. Bij verstoring zijn zij moeilijk te herstellen. Behoud van deze waarden op deze schaal is daarom een belangrijk principe. Behoud ook het landschappelijke karakter en maak er geen park van.

DIVERSITEIT per deelgebied NADER IN BEELD BRENGEN EN BENOEMEN

De diversiteit die bewoners aangeven en ervaren als grote kwaliteit van het IJssellandschap is bij navragen per persoon en per gebied heel verschillend. Deze diversiteit kan samen met bewoners nader benoemd worden, zodat ze bij nadere planvorming zichtbaar is en als uitgangspunt kan gelden.

Het EIGENAARSCHAP van het IJssellandschap VERBREDEN NAAR BEWONERS

De bewoners ervaren dat Rijkswaterstaat en de waterschappen een sterke hand hebben in de ontwikkeling en verschijningsvorm van het IJssellandschap. Zij voelen zich enigszins buiten spel gezet in de ontwikkeling en toegankelijkheid van het landschap door de enorme regelgeving van deze partijen. De bewoners zijn door hun betrokkenheid bewuster gaan kijken naar het IJssellandschap. Dit geldt ook voor de bezoekers van de kunstroute. Zij voelen de behoefte meer invloed te hebben op de toekomstige inrichting ten aanzien van klimaatverandering en een 'couleur locale' en 'vrije ruimte' toe te voegen aan een hoofdvisie en de strakke regelgeving van de water beherende instanties. Tevens is een breder bewustzijn nodig in het klimaatbewust handelen van bewoners en ondernemers in en rond het IJssellandschap.

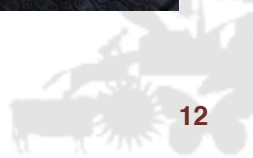
4. Ontwerpatelier IJsselbiënnale

In het ontwerpatelier van 13 juli, georganiseerd en begeleid door AtelierOverijssel, hebben gemixte groepen van bewoners en experts geschetst aan het landschap van de IJssel. Daarbij lag de focus op drie aspecten: het bepalen van de kernwaarden van het aanwezige landschap, het duiden van de ruimtelijke gevolgen voor klimaatverandering en het zoeken naar duurzame vormen en plekken van energieopwekking in het IJsellandschap + tevens benoemen van de ontwikkel- en meekoppelkansen in de drie beleidsluwe gebieden (Doesburg – Dieren, Zutphen – Brummen - Bronckhorst en Deventer – Voorst).

Hieronder zijn de resultaten uit de schetsrondes voor de drie deelgebieden (en de meest opvallende aspecten uit de presentaties van AtelierOverijssel) samengevat in zes kernwaarden, drie ruimtelijke gevolgen van de klimaatveranderingen en vijf ontwerpprincipes. Een van de principes biedt een perspectief op de opwekking van duurzame energie in het IJsellandschap

Impressie van Ontwerpatelier

Zes kernwaarden van het landschap

Deze kernwaarden zijn:

1. Landschapsrivier
2. Driedeling in verloop
3. Contrast drukte-rust
4. Unieke zichten
5. Hanzehistorie
6. Contrast tussen strijd en thuiskomen

Landschapsrivier

De IJssel wordt door verschillende mensen gezien als een landschapsrivier, vanwege de grote ruimte om te stromen, te slingeren en te meanderen. Desondanks zijn er ook versteende plekken, met name in het traject in Gelderland, omdat oevers beschermd worden tegen afkalving door de scheepvaart.

De rivier heeft veel ruimte buitendijks en wordt gewaardeerd als landschap op zichzelf. Het is een kleinschalig en afwisselend landschap (met wilgen en van oorsprong ook hagen) en het is tevens een bijzonder watererfgoed. Aantrekkelijk zijn het uiterwaardenlandschap, de dijken, de steden en dorpen aan de oever en karakteristiek zijn de hogere en lagere gronden van oeverwallen en kommen.

De rivier wordt in recreatief opzicht wel als een van de mooiste rivieren van Nederland gezien.

Driedeling in verloop

De rivier de IJssel kent een driedeling in het verloop. Ten noorden van Zwolle manifesteert het zich als een delta met deltanatuur.

Tussen Zwolle-Deventer is de rivier recht tot slingerend van karakter, met parallelle weteringen en dichtgeslibte strangen (nevengeulen). De rivier heeft hier het grootste verhang en verplaatste zich in het verleden in verticale zin.

Ten zuiden van Deventer meandert de rivier (hier zijn onze drie deelgebieden gepositioneerd). De IJssel ligt hier als een echte zandrivier in een dal tussen de hoge zandgronden en bezit veel meer bochten dan voorbij Deventer. Hier liggen nog enkele kronkelwaarden met een behoorlijk microreliëf in het maaiveld. De rivier verplaatste zich in het verleden in horizontale zin.

Contrast drukte-rust

Rust en ruimte, in de vorm van natuur en het verstilde landschap, vormen unieke kwaliteiten van het Ijssellandschap.

In contrast hiermee herbergen de dorpen en de steden de drukte. Ze vormen de tegenhanger van de natuur en de landbouw in het Ijssellandschap. Verder bieden zij een contrast in historisch en modern; denk maar aan Doesburg.

Markant zijn de ijsselfronten en ijselsilhouetten van onder meer Doesburg, Deventer, Kampen en Zutphen.

Unieke zichten

De dijk biedt een blik op de rivier en andersom ook een blik op achterland, met zijn oeverwallen, rivierdorpen en Veluwe dorpen. Het rivierdal is reliëfrijk, bezit schaalverschillen en talloze karakteristieke elementen die ons culturele erfgoed vormen als bunkers en steenfabrieken.

Hanzehistorie

Negen steden in Gelderland en Overijssel waren lid van de Hanze, een machtige handelsunie die Europa verenigde en zich uitstreckte van Rusland tot Portugal.

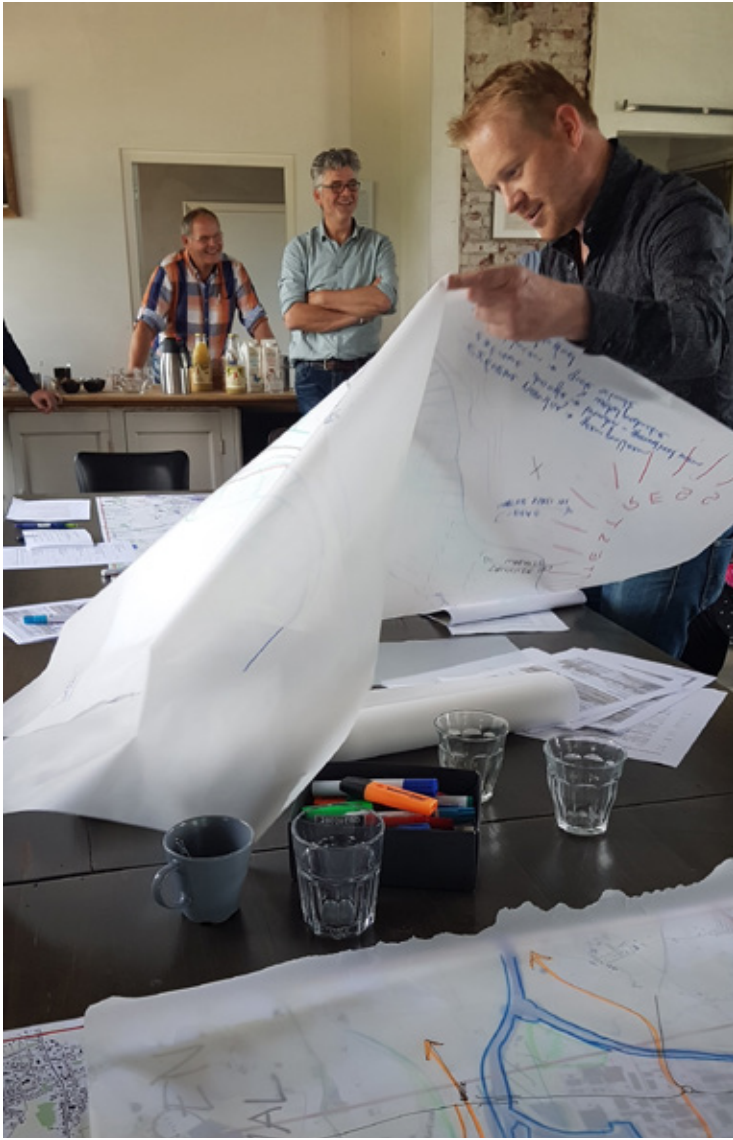
Deze steden zijn te herkennen aan de mooie overblijfselen uit de 14e en 15e-eeuw: oude pakhuizen, rijke koopmanspanden, historische havens, scheepswerven, kerkspitsen en stadspoorten.

De Nederlandse Hanzesteden hadden tot doel de handel uit te breiden en kennis te delen. De IJssel is nauw verbonden met de hanzesteden.

Contrast tussen strijd en thuiskomen

Wonen aan de rivier betekent leven met het water. De IJssel is voor de bewoners en gebruikers zowel een vriend als een vijand. Ze biedt vertier in de vorm van strandjes en haventjes en geeft vruchtbare grond. Daarmee is ze een bondgenoot.

Maar tegelijkertijd vormt ze een bedreiging vanwege dijkdoorbraken en overstromingen.

Impressie van Ontwerpatelier

Drie ruimtelijke gevolgen van de klimaatverandering

Deze veranderingen zijn volgens de groep:

1. Droogte
2. Hoog water
3. Hittestress in de steden

Voor droogte is niet makkelijk een oplossing te bieden. Dit zal met name de landbouw treffen (bijvoorbeeld de fruitteelt in het gebied).

Er wordt opgemerkt dat er nog geen deltaprogramma voor droogte bestaat. Dit lijkt zinnig. Verder zullen we moeten leren omgaan met droogte en de onverwachte effecten hiervan. Extreme droogte heeft bijvoorbeeld op wegen het onverwacht effect van scheuren en gaten in het asfalt.

Wat betreft hoog water zijn de effecten van hoog water onder de aanwezigen onbekend. Iedereen kent de maatregelen als het aanleggen van bypasses ten behoeve van waterveiligheid, of het gebruik van nevengeulen voor extra waterberging.

Specifiek wordt de bottleneck - voor waterdoorstroming - in de IJssel bij de IJsselbrug genoemd.

Hittestress – de opwarming van het stedelijk gebied – is met name in de historische steden een punt van aandacht. Deze zijn het meest versteend.

Tenslotte wordt 'toenemende neerslag' niet gezien als een groot probleem. In Doesburg is het echter wel zo dat de oude riolering de hevige regenval niet aan kan. Hier dienen maatregelen voor te worden getroffen.

Drie ruimtelijke gevolgen van de klimaatverandering

Deze veranderingen zijn volgens de groep:

1. Droogte
2. Hoog water
3. Hittestress in de steden

Voor droogte is niet makkelijk een oplossing te bieden. Dit zal met name de landbouw treffen (bijvoorbeeld de fruitteelt in het gebied).

Er wordt opgemerkt dat er nog geen deltaprogramma voor droogte bestaat. Dit lijkt zinnig. Verder zullen we moeten leren omgaan met droogte en de onverwachte effecten hiervan. Extreme droogte heeft bijvoorbeeld op wegen het onverwacht effect van scheuren en gaten in het asfalt.

Wat betreft hoog water zijn de effecten van hoog water onder de aanwezigen onbekend. Iedereen kent de maatregelen als het aanleggen van bypasses ten behoeve van waterveiligheid, of het gebruik van nevengeulen voor extra waterberging.

Specifiek wordt de bottleneck - voor waterdoorstroming - in de IJssel bij de IJsselbrug genoemd.

Hittestress – de opwarming van het stedelijk gebied – is met name in de historische steden een punt van aandacht. Deze zijn het meest versteend.

Tenslotte wordt 'toenemende neerslag' niet gezien als een groot probleem. In Doesburg is het echter wel zo dat de oude riolering de hevige regenval niet aan kan. Hier dienen maatregelen voor te worden getroffen.

Vijf ontwerpprincipes voor de toekomst

1. Versterk de LANDSCHAPSRivier

Dit betekent het versterken van het afwisselende groen-blauwe landschap, het behouden en versterken van kleine landschapselementen, het terugbrengen van landschapspatronen en het weghalen van versturende elementen.

In het landschap van de IJssel is het volgens aanwezigen mogelijk en wenselijk om ruimte te bieden aan lokaal ondernemerschap, met respect voor het landschap. Dit kan leiden tot nieuwe vormen van verbondenheid en nieuw iconen.

Het IJsellandschap is in haar stroomgebied echter ongeschikt voor (grote) stedelijke ontwikkelingen; stedelijke uitbreiding grenst altijd aan stedelijke gebieden.

2. Benut BEWONERSwensen bij overheidsprojecten

In de gebieden die in aanmerking komen voor grootschalige overheidsprojecten voor waterveiligheid en – kwaliteit, hoort het criterium te zijn om altijd de gebruikers en bewonerswensen te inventariseren en waar mogelijk te integreren in de planvorming, bijvoorbeeld op het gebied van recreatie.

Daarnaast is het advies om gebruik te maken van de kennis van bewoners voor een specifieke lokale uitwerking.

Als potentiële gebieden voor het benutten van bewonerswensen komen in recreatief opzicht de lussen/ oude lopen naar voren, die vaak als eerste dienen voor waterretentie en afvoer van hoog water.

Verder vertelde een jongerengroep in een van de bewonersgesprekken bijvoorbeeld, dat zij graag een hangplek aan de rivier wil, waar ze anderen niet tot overlast zijn.

3. CONTINUEER de fiets/wandelROUTE om de beleving van de rivier als GEHEEL te versterken

De optimale beleving van de Vecht-IJsseldelta is die van een grote lineaire toegankelijke ruimte, met een doorgaand voet-fietspad langs de rivier, op of in het dijkprofiel.

De route heeft aantrekkelijke stops en uitzichtpunten, met zicht binnen en ook buitendijks. Er zijn bankjes en bijzondere plekken langs het hele tracé (dit is echt maatwerk). Mogelijk kan je via een app informatie over het gebied krijgen.

Verder is het recreatief verkeer los gelegd van het agrarisch verkeer of snelverkeer door te knippen in de bestaande wegen.

4. Versterk CONTRAST drukte-rust

Het pleidooi is een afwisseling in toegankelijkheid te creëren en het contrast tussen drukke en rustige gebieden te bewaken en te versterken.

Het is belangrijk dat er mysterieuze plekken zijn waarnaar je op zoek moet. Tegelijkertijd zijn er plekken nodig voor specifiek (recreatief) gebruik zoals een strandje of haventje en struinpaden om de rivier te ervaren. De recreatieve functies liggen vaak het beste in de buurt van de drukke gebieden.

Door zorgvuldig om te gaan met de balans tussen natuur-cultuur en natuur-recreatie blijft het gebied aantrekkelijk voor de toekomst en kan het zich doorontwikkelen.

Door het contrast tussen drukke en rustige gebieden te vergroten, blijft de kwaliteit van rust en ruimte in het IJsselandschap bestaan en kan er geboerd worden, gerecreëerd worden en kan de natuur bloeien en groeien. Schep dus meer ontmoetingsplekken en nieuwe uitzichtpunten als dat wenselijk is, maar respecteer de rust in het IJsselgebied.

5. Houd het STROOMGEBIED van de IJssel VRIJ van zonnepanelen en windturbines

Het stroomgebied is specifiek voor water, natuur en landschap. Maar niet voor energie-opwekking; daar zijn de bedrijven en industriegebieden in dorpen en steden veel geschikter voor, als nieuwe energieclusters voor de stedelijke gebieden.

Graag brengen we vraag en aanbod van energie dicht bij elkaar en blijft het stroomgebied van de IJssel vrij van zonnevelden en windturbines.

Een uitzondering zouden enkele punten kunnen zijn waar het water zelf gebruikt voor opwekking van energie. Maar dit ligt niet in het stroombed, maar net op andere plekken, bijvoorbeeld op de 'blauwe knopen'.

LEGENDA

Wateringreep: bypass of retentiegebied

Bestaande dijk

Nieuwe dijk

Natuur

Extensieve landbouw

Intensieve landbouw

Recreatie- /uitloopgebieden

Uitzichtpunten

Fietsrouten netwerk langs de IJssel

Nieuwe fietsverbinding

Losknippen van langzaam- en snelverkeer

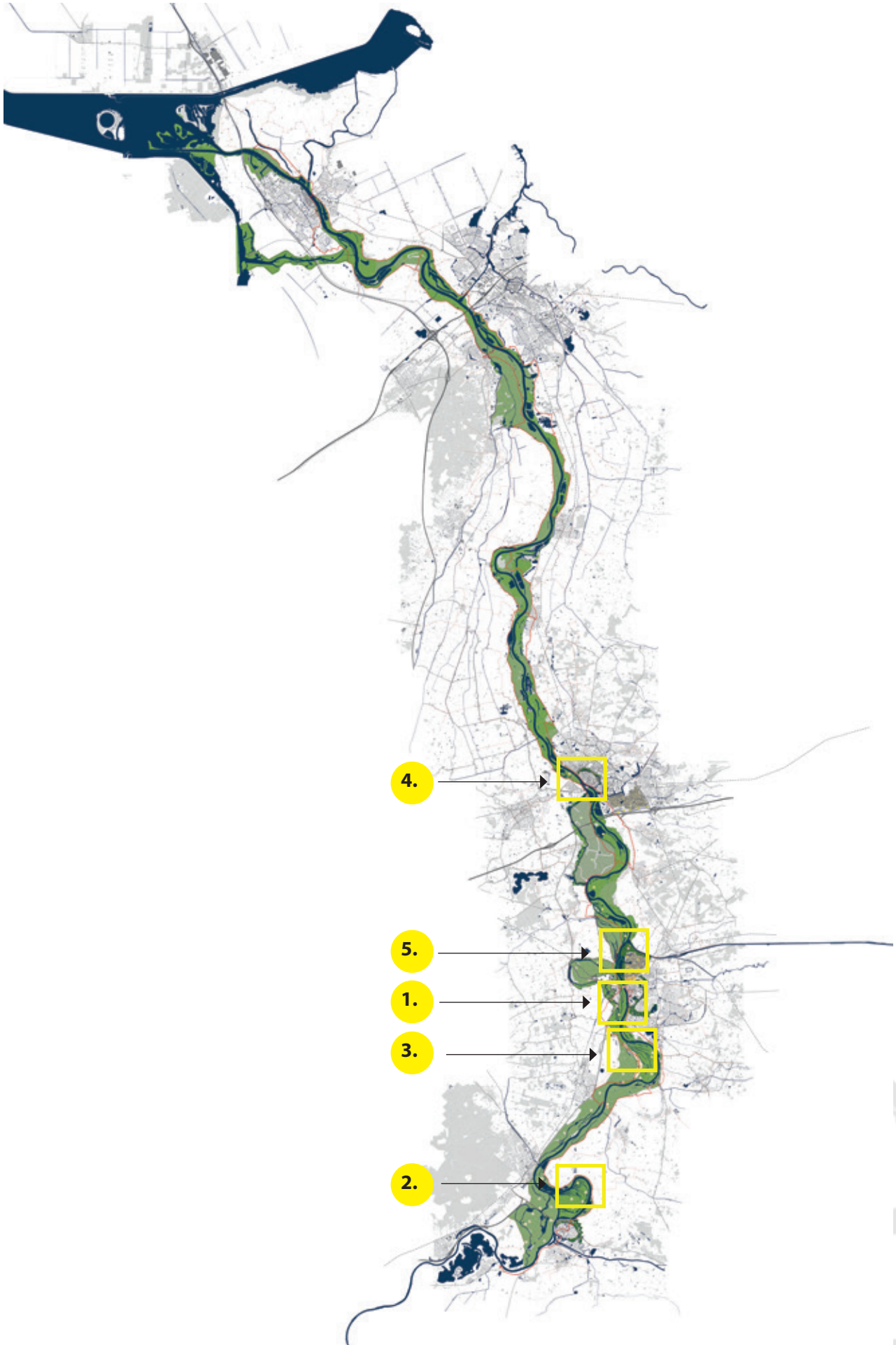
Ontwikkelplekken

Transformatie ruimte duurzame energie

Kansen voor windturbines

5. Afsluiting

Ter afsluiting van het ontwerpatelier zijn de uitkomsten op locatie gevisualiseerd in een verftekening.

Impressie van Ontwerpatelier

BIJLAGE 1

Verslag uitkomsten ontwerpatelier

uitkomsten deelgebieden

Deelgebied Doesburg-Dieren

Belangrijkste kwaliteiten:

De natuur, de (water)vogels;
Het verstilde landschap;
Het contrast tussen historisch en modern Doesburg.

Belangrijkste gevolgen klimaatverandering:

Extreme droogte geeft onverwachte effecten, bijvoorbeeld op fruitteelt maar ook op wegen (scheuren/gaten in het asfalt);
Oude riolering kan hevige regenval niet aan;
Effecten van hoog water zijn onbekend.

Belangrijkste kansen:

Het vergroenen van de steden;
Kansen voor gebruik van water voor recreatie, watersport en woonboten;
Oude meanders combineren met streekgebonden activiteiten.

In het atelier kwam vanuit verschillende bewoners het idee om bijzondere woonmilieus in combinatie met waterberging in de kronkelwaard te realiseren. Aangezien dit in conflict is met de cultuurhistorie van het gebied (geribbelde micro-reliëf), het open karakter van de uiterwaard en de potentie van het gebied voor waterbuffering, raden wij vanuit professioneel oogpunt aan hier niet te bouwen.

Impressie van Bewonersgesprekken

Foto Patrick Wienholts; beleving van de seizoenen

Foto Ellen Wilms; bijzonder reliëf in de kronkelwaarden van Cortenoever

Impressie van Bewonersgesprekken

Verslag uitkomsten bewonersgesprekken

uitkomsten deelgebieden

Deelgebied Doesburg-Dieren

Belangrijkste kwaliteiten:

De natuur, de (water)vogels;
Het verstilde landschap;
Het contrast tussen historisch en modern Doesburg.

Belangrijkste gevolgen klimaatverandering:

Extreme droogte geeft onverwachte effecten, bijvoorbeeld op fruitteelt maar ook op wegen (scheuren/gaten in het asfalt);
Oude riolering kan hevige regenval niet aan;
Effecten van hoog water zijn onbekend.

Belangrijkste kansen:

Het vergroenen van de steden;
Kansen voor gebruik van water voor recreatie, watersport en woonboten;
Oude meanders combineren met streekgebonden activiteiten.

In het atelier kwam vanuit verschillende bewoners het idee om bijzondere woonmilieus in combinatie met waterberging in de kronkelwaard te realiseren. Aangezien dit in conflict is met de cultuurhistorie van het gebied (geribbelde micro-reliëf), het open karakter van de uiterwaard en de potentie van het gebied voor waterbuffering, raden wij vanuit professioneel oogpunt aan hier niet te bouwen.

Deelgebied Zutphen-Brummen-Bronkhorst

Belangrijkste kwaliteiten:

Grote schaal: Prachtige uiterwaarden (gebieden);
Middenschaal: Zichtlijnen en zichtplekken over de IJssel (lijnen);
Kleine schaal: Mooie plekjes langs de IJssel (pareltjes), (punten).

Belangrijkste gevolgen klimaatverandering:

Hittestress in de historische binnenstad;
Bottleneck wat betreft waterdoorstroming in de IJssel bij de IJsselbrug;
Watervlakte uiterwaarden en ruimtelijke kwaliteit;

Belangrijkste kansen:

Kans om in de steden energie te 'oogsten' (wind, water, zon)
Visueel contact met de rivier en een recreatieve zone;
Bypass/Overlaat door de oude arm van de IJssel;
Meer plekken waar je de rivier kan beleven.
Doorlopende fiets- en voetpaden.

Deelgebied Deventer-Voorst

Belangrijkste kwaliteiten:

Contrast tussen drukte en rust;
Schaalverschillen in het landschap;
Contrast tussen oud en nieuw.

Belangrijkste gevolgen klimaatverandering:

Neerslag is geen groot probleem;

Droogte is grootste probleem:

- a. Geen makkelijke oplossing;
- b. Geen deltaprogramma voor droogte;
- c. Leren knokken met droogte.
Hoog water is geen probleem.

Belangrijkste kansen:

Vergroten Toerisme;

Landbouw veranderd: verbreding met nevenactiviteiten;

Grootschalige energieopwekking.

BIJLAGE 2

Deelnemerslijst

Afgenomen interviews

Dianne Laarman	Provincie Overijssel
Piet Bremer	Provincie Overijssel
Jan Roozenbeek	Provincie Overijssel
Marianne Firet	Provincie Gelderland
Jan de Haan	Provincie Gelderland
Rolf van Toorn	Waterschap Drents Overijsselse Delta
Marjon Jansen	RWS
Leon Ruessen	Waterschap Rijn en IJssel
Lilian Hermens	Staatsbosbeheer
T. van Loon	Bosch Slabbers Landschapsarchitecten

Bewonersgesprekken Doesburg - Dieren

Marijke Vermeulen	bewoner
Annemie Horbach	bewoner
Meneer Duindam	bewoner
Maria Driessen	bewoner
Marja van Woerden	bewoner
Marion Steitner	bewoner
Rini Dado	bewoner
Mardian van Raaij	bewoner
Rob van Raaij (via Mardian)	bewoner
Landa de Graaf	bewoner
Eelke Postma	bewoner

Bewonersgesprekken Zutphen-Brummen-Bronkhorst

Just de Wijs	bewoner
Silvester van Veldhoven	bewoner
Leo Nevenzeel	bewoner
Corrie van de Vendel	bewoner
Jan Baggen	bewoner
Pieter Bielars	bewoner
Freya Tillemans	bewoner

Bewonersgesprekken Deventer-Voorst

Gerard hendrix	bewoner
Annemiek van de berkt	bewoner
Rob	bewoner
lidia klein holkenborg	bewoner
hans	bewoner
Willy Gooiker	bewoner
Koos hoogland	bewoner
Margreet Hajee	bewoner

Deelnemerslijst

Ontwerpatelier

Maria Van Woerden	bewoner
Annemie Horbach	bewoner
Marijke Vermeulen	bewoner
Corrie van de Vendel	bewoner
Jan Baggen	bewoner
Just de Wijs	bewoner
Rini Dado	bewoner
Willy Gooiker	bewoner
Jan Roozenbeek	Provincie Overijssel adviseur ruimtelijke kwaliteit
Patrick Reumerman	Blamas technology groep
Sylvester van Veldhoven	Veldhoven architectenbureau
Henk Hengeveld	Stichting IJsselbiënnale
Marianne Firet	Provincie Gelderland
Marjon Jansen	Rijkswaterstaat
Lilian Hermens	Staatsbosbeheer
Eddy Steenbergen	Waterschap Vallei en Veluwe
Rolf van Toorn	Waterschap Drents Overijsselse Delta
Leon Ruessen	Waterschap Rijn en IJssel
Marlies Spreen	Gemeente Deventer
Joop Spijkers	Gemeente Bronckhorst
A. Groen	Gemeente Zutphen
Cees Duindam	Gemeente Doesburg

Organisatie Atelier Overijssel

Ingeborg Thoral	atelierleider
Marnix Scholman	projectleider
Merel Enserink	projectmedewerker
Martijn Horst	Landschap Overijssel
Peter Hermens	Landschap Overijssel

Tauw

Boers, Johnny	Adviseur Landschapsarchitectuur en GIS Tauw
Ellen Wilms	Senior landschapsarchitect / adviseur leefomgeving Tauw
Eveline de Kock	Adviseur Landschapsarchitectuur en GIS Tauw
Kevin Offermans	Stagiair

Het project 'Bewonersparticipatie en ontwerpatelier IJsselbiënnale' is een gezamenlijk project van AtelierOverijssel en Tauw.

Daarbij heeft Tauw de bewonersgesprekken gevoerd en AtelierOverijssel het ontwerpatelier voor bewoners en professionals.

Het beeldende eindproduct is gerealiseerd door AtelierOverijssel, met reflectie van Tauw.

Het Oversticht is sponsor van de interviews, die zij in de startfase van het project heeft afgenomen.

IJssel
biennale
2017

Tauw

AtelierOverijssel
werkplaats voor ruimtelijke kwaliteit